

UDK: 94(460)"1936/1939":070
070(497.5)"1936/1939"
070(410)"1936/1939"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 14. 9. 2008.
Prihvaćeno: 20. 11. 2008.

Odjek građanskoga rata u Španjolskoj (1936.-1939.) u Hrvatskoj

JURE KRIŠTO

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na temelju pisanja zagrebačkoga *Katoličkog lista* te nekih suvremenih rasprava, autor ukazuje na političke prilike koje su dovele do građanskog rata u Španjolskoj 30-ih godina 20. stoljeća, te na ulogu Kominterne u njegovu pokretanju i vođenju. Ujedno obrazlaže zašto su *Katolički list* i Crkva općenito bili protiv komunizma.

Ključne riječi: Španjolska, građanski rat, 1936.-1939., hrvatski tisak

Španjolski rat vjerojatno je stvorio najveću nakupinu laži još od vremena Velikog rata 1914.-18., no ja iskreno dvojim, bez obzira na sve žrtvovane časne sestre, silovane i razapete pred očima reportera *Daily Maila*, o tome jesu li profašističke novine nanijele najviše štete. Upravo su ljevičarski listovi, *News Chronicle* i *Daily Worker*, ti koji su svojim daleko suptilnijim metodama iskrivljivanja istine britanskoj javnosti uskratili mogućnost da uvidi stvarnu prirodu borbe”.

George Orwell, “Otkrivanje španjolske tajne”,

<http://forum.ffzg.hr/viewtopic.php?t=126689&sid=bcfb76fd6bfc749377883083bbb04cdf>.

Uvod

U ime pape Benedikta XVI. kardinal Jose Saraiva Martins, pročelnik Zbora za postupke proglašenja svetih, predvodio je u Rimu 28. listopada 2007. obred proglašenja blaženima 498 španjolskih mučenika, žrtava vjerskih progona za vrijeme građanskog rata u Španjolskoj. Osobitost tog događaja je u tome da se nikada u povijesti Crkve nije odjednom proglasio toliki broj blaženika. Svi ti mučenici bili su žrtve Narodne fronte pod vodstvom komunista prije i tijekom građanskoga rata u Španjolskoj. Mučeničkom smrću preminulo je 1936. godine 489 novih blaženika, sedmero ih je ubijeno 1937., a dvoje su žrtve vjerskih progona u listopadu 1934. godine. Predstavnici Crkve u Španjolskoj isticali su tom prigodom da su ta mučeništva posljedice mržnje prema Katoličkoj crkvi i vjeri te pokušaj da se ona uništi.¹

Građanski rat u Španjolskoj bio je sukob između Pučke fronte, koju su

¹ Hrvatska informativna agencija (HINA), 29. listopada 2007.

predvodili komunisti i čiji su se članovi nazivali *republicanos*, i nacionala (*nacionales*) na čelu s generalom Franciscom Francom. Španjolski građanski rat otpočetak je poprimio međunarodne razmjere zbog toga što je iznio na vidjelo ideološke razlike i potaknuo svrstavanje država iza različitih idejnih opredjeljenja. Kako su predvodnici republikanaca bili komunisti, uz njih se svrstao Sovjetski Savez i Meksiko, dok su Francove nacionalne podržavale Njemačka, Italija i Portugal. Francuska i Velika Britanija pokušavale su biti neutralne, ali se i u njih povećao unutarnji pritisak za opredjeljivanjem za jednu od sukobljenih strana. Velika Britanija proglasila je embargo na prodaju oružja zaraćenim stranama,² dok se Francuska bojala da bi opredjeljivanje za jednu stranu moglo prouzročiti građanski rat kod kuće. Sjedinjene Američke Države također se nisu izravno miješale, ali su prešutno podržavale Franca, vjerojatno i zbog toga što je Demokratska stranka predsjednika Roosevelta imala velik broj katoličkih glasača.

Katolička crkva podržavala je nacionalne jer je načelno bila protiv komunizma, a komunisti i njihovi saveznici nazivali su je fašističkom i saveznicom fašizma.

Građanski rat u Španjolskoj privukao je avanturiste, zanesenjake, novinare i pjesnike iz raznih krajeva svijeta, koji su bili organizirani u internacionalne brigade, a ujedinjavala ih je načelna borba protiv fašizma. I one su, dakako, bile pod utjecajem komunista.

Taj sukob u dalekoj Španjolskoj imao je veliki odjek i u Hrvatskoj, osobito u katoličkom tisku,³ iako je tadašnji najjači hrvatski političar Vladko Maček

² Douglas LITTLE, "Red Scare, 1936: Anti-Bolshevism and the Origins of British Non-Intervention in the Spanish Civil War" (Crvena strava, 1936: Anti-boljševizam i korijeni britanske politike neintervencije u Španjolskom građanskom ratu), *Journal of Contemporary History*, Vol. 23, No. 2, Bolshevism and the Socialist Left (travanj, 1988.), 291.-311.

³ Navodim tek neke naslove kao ilustraciju: Ferdo ROŽIĆ, "Internacionalni kongres Krista Kralja u Poznanju", *Katolički list*, 5. 8. 1937, 378.; "Punoljetnost boljševizma?", *Katolički list*, br. 46, 11. 11. 1937., 545.; Karlo GRIMM, "Položaj Crkve u 20. vijeku", *Život*, br. 1, 17/1936., 24.-45.; Franjo ŠANC, "Na izvorima dijalektičkog materijalizma", *Život*, br. 9-10, 18/1937., 420.-433.; Ivan KORSKY, "Katolička crkva kao historijska činjenica pobija dijalektički historijski materijalizam", *Život*, br. 9-10, 18/1937., 444.-451.; ISTI, "Može li se nadomjestiti privatno vlasništvo na zemljištu?", *Život*, br. 8, 18/1937., 381.-383.; F. SZILAGY, "Tražim istinu u Rusiji", *Život*, br. 9-10, 18/1937., 434.-443.; Ida LIKO, "Žena sovjetskih konclogora", *Život*, br. 9-10, 18/1937., 452.-458.; Stjepan T. POGLAJEN, "Komunistički kongresi", *Život*, br. 7, 18/1937., 341.; ISTI, "Osvrti - Komunisti otkrivaju hrvatsko pitanje", *Život*, br. 9-10, 18/1937., 492.; ISTI, "Osvrti - Komunistička Stranka Hrvatske i Hrvatski Narodni Pokret", *Život*, br. 9-10, 18/1937., 493.; ISTI, "Osvrti - Hrvatski seljak i komunisti", *Život*, br. 9-10, 18/1937., 493.-494.; ISTI, "Osvrti - Kako komunisti zamišljaju slobodnu Hrvatsku", *Život*, br. 1, 19/1938., 47.; ISTI, "Dokumenti govore, Komunizam i obitelj - život protiv teorije", *Život*, br. 2, 19/1938., 101.; ISTI, "Dokumenti govore, Sovjetsko čišćenje", *Život*, br. 2, 19/1938. 106.; ISTI, "Dokumenti govore, Vjerski progon u SSSR-u", *Život*, br. 4-5, 20/1939., 231.; ISTI, "Dokumenti govore, Iz potlačene Poljske", *Život*, br. 8, 20/1939., 497.-498.; ISTI, "Dokumenti govore, Crkva u Ukrajini", *Život*, br. 8, 20/1939., 500.; ISTI, "Dokumenti govore, Bezboštvo u SSSR-u", *Život*, br. 8, 20/1939., 505.-506.; Vigilans [Ivo LENDIĆ], "Budite budni! Stojimo pred požarom!", *Luč*, br. 2, 32/1936., listopad, 1.-4.; Dr. I. Sch, "Židovstvo u marksističkoj Njemačkoj", *Nedjelja*, br. 51, 16. 12. 1934., 1.-3.; ISTI, "Marksizam bez maske", *Nedjelja*, br. 51, 15. 12. 1935., 1.-7.; C. [Vladimir CICAČ], "Ofenziva komunizma", *Nedjelja*, br. 8, 23. 2. 1936., 2.-3.

ostao dosljedan maksimi nemiješanja u sukobe velikih. Komunistička partija Hrvatske širila je prema naputcima Kominterne propagandu o antifašističkoj borbi u Španjolskoj i o savezništvu Katoličke crkve i fašizma.

O građanskome ratu u Španjolskoj u Hrvatskoj se dosta pisalo, ali, kao i sve ostalo, i taj dio historiografije bio je pod jakim utjecajem ideologije. Taj ideološki naboj prisutan je čak pred sam kraj komunističke ere u Hrvatskoj. Naime, 1989. organiziran je znanstveni skup na tu temu, a u svim predavanjima je prisutna teza i retorika “borbe protiv fašizma”⁴ Razumljivo je da je tema dobrovoljaca na strani Narodne fronte (“španjolskih boraca”) bila popularna.⁵ Nakon pada komunizma u Sjedinjenim Američkim Državama obranjena je doktorska teza o “Španjolskim borcima” u Hrvatskoj.⁶ Objavljeni radovi na temelju te teze svjedoče kako nije lako učiniti odlučan odmak od nekadašnje jugoslavenske historiografije.⁷ Autor se nije dovoljno koristio magistarskim radom o “španjolskim borcima” iz Amerike i Kanade, među kojima je bilo najviše Hrvata, u kojemu je ideološko navijanje daleko manje prisutno.⁸ Te lijeve, filokomunističke teze leže u temeljima interpretacije hrvatske povijesti između dvaju svjetskih ratova i Mačekove uloge u njoj.⁹

Takve se ideološke razdjelnice mogu lako pratiti u pisanju tadašnjega katoličkog tiska, osobito *Katoličkog lista*, poluslužbenoga glasila Zagrebačke nadbiskupije. Upravo je to pisanje katoličkoga tiska o građanskom ratu u Španjolskoj predmet ovog članka. U tom pisanju na vidjelo izlaze i ideološke borbe prisutne u hrvatskom društvu u kasnim 30-im godinama 20. st.

Katolički list i politički kontekst španjolskoga građanskoga rata

Španjolska nije bila osobito zastupljena na stranicama hrvatskoga tiska do sredine 30-ih godina 20. st., ali problem komunizma jest od ranih 30-ih, osobito u katoličkom tisku. Protiv boljševizma kao glavnoga neprijatelja vjere i hrvatstva najviše je pisao isusovac Stjepan Tomislav Poglajen.¹⁰ On je na teme-

⁴ *Španjolska 1936-1939: prilozi sa znanstvenog skupa*, urednik Ljubo Boban, Zagreb, 1989.

⁵ Stanislava KOPRIVICA-OŠTRIĆ, “Jugoslavenski dobrovoljci u jedinicama španjolske republikanske vojske 1936–1939”, *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2, Zagreb 1987., 25.

⁶ Vjeran PAVLAKOVIĆ, “Our Spaniards: Croatian Communists, Fascists, and the Spanish Civil War, 1936–1939” (Naši Španjolci: Hrvatski komunisti, fašisti i španjolski građanski rat, 1936.-1939.), doktorska disertacija, University of Washington, 2005.

⁷ Vjeran PAVLAKOVIĆ, “Vladko Maček, the Croatian Peasant Party and the Spanish Civil War” (Vladko Maček, Hrvatska seljačka stranka i španjolski građanski rat), *Contemporary European History*, 16/2007, No. 2, *Bolshevism and the Socialist Left* (travanj, 1988.), 233.–246.

⁸ John PETER KRALJIC, “The Croatian Community in North America and the Spanish Civil War” (Hrvatska zajednica u Sjevernoj Americi i španjolski građanski rat), magistarska teza, Hunter College, University of New York, 2002.

⁹ Sabrina P. RAMET, “Vladko Maček and Croatian History: An Introduction” (Vladko Maček i hrvatska povijest: Uvod), *Contemporary European History*, Vol. 23, No. 2, 199.–202.

¹⁰ Stj. Tomislav POGLAJEN, “Na križarsku vojnu protiv boljševičkog bezboštva”, *Križ*, 2/1931, br. 1, 10-12; ISTI, “Opasna aktivnost boljševičkih bezbožaca”, *Križ*, br. 2, 32-36; ISTI, “Pod crvenim jarmom”, *Križ*, br. 3, 57.-61. Poglajen je rođen 8. rujna 1906. u Podgoraču kraj Našica. Studirao je na katoličkom sveučilištu u Louvainu u Belgiji. Tu je slavio i svoju prvu misu 24. ko-

lju velikih socijalnih enciklika pape Pija XI. u svojim predavanjima katoličkoj mladeži u Splitu i drugdje oštro kritizirao tri idola modernoga svijeta: klasu, rasu i državu.¹¹ Svoje je misli iznio i u isusovačkom časopisu *Život* koji je jedno vrijeme i uređivao. Zašto toliko upozorenja na opasnost koja prijete od komunizma kad je komunistička partija u Hrvatskoj i u cijeloj tadašnjoj državi bila gotovo nepostojeća?

Bilo je više razloga za tu zabrinutost, a razvoj političkih prilika na međunarodnoj sceni nije bio najmanji. Referentna točka hrvatskih katolika - ne samo njih, dakako - bio je postupak boljševičkih komunista prema kršćanstvu i općenito prema vjeri u Rusiji. Osobitost katoličkog tiska toga vremena bilo je povezivanje Židova s boljševizmom i sa širenjem neprijateljstva prema vjeri, osobito kršćanstvu, što predstavlja poseban problem u koji ne mogu ovdje ulaziti. Možda je potrebno tek istaknuti da je i to ovisilo o razvoju međunarodnih odnosa. Njemačka je prije dolaska Hitlera na vlast imala najjaču Komunističku partiju izvan Rusije. Razlog tome je zacijelo bio taj što su Nijemci omogućili boljševicima dolazak na vlast u Rusiji,¹² a komunistički vođe u Rusiji, koji su također dirigirali Komunističkom internacionalom (Kominternom), na sve su načine nastojali da se komunistička partija učvrsti u industrijski jakoj državi. Anonimni autor članka u *Katoličkom listu*, iza čijih se inicijala krio budući urednik lista, to je vrlo dobro uočio: "Ogromna štampa, brojne organizacije komunističke stranke u jakoj industrijalnoj državi, relativno velika sloboda agitacije pod zaštitom socijalne demokracije: stvorile su od Njemačke najvažniju kulu Kominterne."¹³

Kominterne je tada zazirala od bilo kakve suradnje čak i s lijevim i socijaldemokratskim strankama. Naime, od njezina osnutka 1919. komunistički čelnici su označili cilj Kominterne "svrgavanje međunarodne buržoazije svim raspoloživim sredstvima, uključujući oružanu silu, i uspostavu međunarodne Sovjetske republike kao prijelaznoga stupnja prema potpunome dokinu-

lovoza 1935. Napustio je domovinu u siječnju 1943. i otišao u Slovačku. Od tada vijesti o njemu više nalikuju pustolovinama nego pouzdanim podacima. O njemu je 2006. održan znanstveni simpozij koji je malo više rasvijetlio na taj dio njegova života. Vidjeti također: *Božje podzemlje*, Split 2006.

¹¹ Stj. Tomislav POGLAJEN, "Crkva i socijalno pitanje", *Život*, br. 5, 13/1932., 204.-213.

¹² Vidjeti: Igor BUNIČ, *Partijsko zlato*, Zagreb, 2006.

¹³ Dr. N. K. [Nikola KOLAREK], "Ofenziva Komunističke Internacionalne", *Katolički list*, br. 45, 23. 1. 1936, 45. Nikola Kolarek (Zagreb, 6. prosinca 1898. - Koprivnički Bregi, 26. svibnja 1968.), osnovnu školu i gimnaziju završio je u Zagrebu. Teologiju je studirao na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu (1917.-1921.). Za svećenika je zaređen 1921. Na daljnji studij odlazi na Papinsko sveučilište Gregorijana u Rimu kao pitomac Germanikuma (1921.-1924.) i Hrvatskoga zavoda sv. Jeronima (od 1926.). Doktorat iz filozofije je postigao 1923., a iz teologije 1926. Bio je član Hrvatskoga katoličkog seniorata. Od 1928. do 1932. bio je kateheta na državnoj realnoj gimnaziji u Zagrebu. Na parlamentarnim izborima 1935. glasovao je za vladinu listu (Jeftić). Od 1937. do 1941. bio je glavni urednik zagrebačkoga *Katoličkog lista*. Nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske (1941.) otpušten je iz svih državnih službi. Od 6. listopada 1941. bio je subsidijar u župi sv. Blaža u Zagrebu. Za kanonika Prvostolnoga kaptola zagrebačkog i referenta Nadbiskupskoga duhovnog stola imenovan je 1944. Od 1950. bio je arhidakon varaždinski i pročelnik Statističkog ureda. (*Hrvatski katolički pokret*).

ću Države”.¹⁴ Pisac *Katoličkog lista* stavlja naglasak na Kominternin program svjetske revolucije: “Njezina je glavna zadaća, da podjaruje i njeti [potiče?] plamen svjetovne revolucije. Da pomoću revolucije provede promjenu cjelokupnoga života na osnovi nauka rabinerskog potomka Karla Marksa, polužidova Lenjina, a po direktivama Gruzijca Staljina. Kominternu je po namisli svoga osnivača Lenjina, generalni štab svjetovne revolucije.”¹⁵

Uistinu, komunističke partije koje su htjele pristupiti Kominterni morale su pristati na 21 obvezu, među kojima su bile vođenje istinske komunističke propagande i zastupanje pred masama ideala diktature proletarijata, micanje s važnih pozicija svih reformista i zagovornika centrističkih mišljenja te stvaranje, uz legalne, ilegalnih organizacija za subverzivni rad.¹⁶

Cilj Kominterne je bilo dizanje revolucije u Njemačkoj i drugdje, no Hitler joj je pomrsio račune, gotovo uništivši komunističku partiju u Njemačkoj i onemogućivši Kominterninu agitaciju. Upravo je iz Njemačke nakon Hitlerova dolaska na vlast 1933. potekla žestoka kritika komunizma i isticanje Židova kao njegovih pokretača i promicatelja. Nedvojbeno je da su katoličke tiskovine u Hrvatskoj preuzimale sadržaje te nacističke propagande. Nije to, ipak, bilo zbog ljubavi prema nacizmu jer je i ta ideologija na stranicama hrvatskoga katoličkog tiska bila izvrgnuta žestokoj kritici. Objašnjenje za preokupaciju katoličkoga tiska komunizmom i ulogom Židova u njemu treba tražiti u prilikama kod kuće. Naime, u atmosferi diktature i posvemašnje cenzure nakon 1929. katoličkom tisku je ostala mogućnost seciranja problema negdje drugdje u nadi da će neke poruke toga seciranja biti “pročitane” u odnosu na domaće političke prilike.

U svakom slučaju, Hitlerovo satiranje Njemačke komunističke partije bio je povod Kominterni za promjenu taktike. Umjesto odbijanja svake suradnje čak i s lijevim strankama i pokretima, na 7. kongresu 1935. komunistima je preporučeno da surađuju sa svima koji su protiv fašizma. Takve je saveze Kominternu nazvala “Narodnom frontom”.¹⁷ Ne začuđuje da je pisac *Katoličkog lista* precizno uočavao promjenu taktike međunarodnoga komunizma (novi slogan boljševika “jedinstvena fronta svih antifašista i antirasista”)¹⁸ jer su se takvih tema laćali samo oni koji su bili dobro informirani i koji su pratili međunarodne političke prilike. Ne treba, ipak, zanemariti da je katoličkom piscu bilo također stalo do toga da suzbije širenje protucrkvne propagande kakvu

¹⁴ Citirano u: <http://www.spartacus.schoolnet.co.uk/RUScomintern.htm>.

¹⁵ Dr. N. K., “Ofenziva Komunističke Internacionalne”, *Katolički list*, br. 4, 23. 1. 1936, 44.

¹⁶ Isto. Vidjeti također: http://en.wikipedia.org/wiki/Comintern#cite_note-13.

¹⁷ O Kominterni opširnije: Jane DEGRAS, ed., *The Communist International 1919-1943 – Documents* (Komunistička Internacionalna 1919-1943, Dokumenti), London 1965.; Kermit E. McKENZIE, *Comintern and World Revolution 1928-1943: The Shaping of Doctrine* (Kominternu i svjetska revolucija 1928-1943), New York 1964.; Kevin McDERMOTT, Jeremy AGNEW, *The Comintern: A History of International Communism from Lenin to Stalin* (Kominternu: Povijest međunarodnog komunizma od Lenjina do Staljina), London 1966.; http://en.wikipedia.org/wiki/Comintern#cite_note-13.

¹⁸ Dr. N. K., “Ofenziva Komunističke Internacionalne”, 45.-46.

su, vjerovao je, širile Kominternu i masonske lože, za koje je također vjerovao da su Kominternine ekspozitive ili u najmanju ruku dragovoljne suradnice. Takvu je propagandu uočavao upravo u svezi s razvojem političkih prilika u Španjolskoj, gdje se Katolička crkva predstavljala kao fašistička ili povezana s fašizmom: "Njoj [protucrkvenoj propagandi] nije Papa nikada dosta jasno govorio o moralnim pitanjima ratnoga sukoba u Africi. Oni bi htjeli, da se Papa postavi na teren svakodnevne politike. A to samo zato, da mogu laganije, na svakom koraku, postavljati zapreke i podizati nove optužbe protiv Svete Stolice. Masonsko komunistička štampa zaboravlja, pri svemu tomu, da je Sv. Otac nedvojbeno i u više navrata osudio napadački rat. Da je osudio narode, koji žele ratove. Da je opominjao i poticao prije nastupa ratnih operacija na mirno rješenje spornih pitanja. Da je hrabrio i poticao sve iskrene napore, da se započeta neprijateljstva obustave".¹⁹

Nova Kominternina taktika bit će primijenjena i testirana u Španjolskoj. Na izborima 1936. koalicija socijalista, liberala, komunista i raznih regionalnih nacionalističkih skupina tijesno je, zahvaljujući izbornom zakonu,²⁰ pobijedila stranku na vlasti s 34% naprama 33%. Odbijanje socijalista da sudjeluju u vlasti izazivalo je napeto stanje koje je mirisalo na revoluciju, osobito nakon što je komunistički vođa Largo Caballero rabio revolucionarnu retoriku. Caballero je to činio programirano kako bi iz vlastite koalicije isključio sve umjerenije skupine, a sve po diktatu Kominterne kojoj je rascjepkana ali snažna ljevica i slaba desnica najviše odgovala. Kominternin plan je bio delegitimiziranje desne grupacije i stvaranje "Sovjetske republike", što je isticala i Komunistička partija Španjolske.²¹ Nije to, dakle, bila utvara "konzervativnih Španjolaca" i hir španjolske vojske koja je često tijekom 19. i početkom 20. stoljeća prisvajala vlast u Španjolskoj,²² nego stvarna opasnost da Španjolska postane komunističkom zemljom po uzoru na Rusiju.

Istina je, međutim, da je predsjednik vlade Casares Quiroga protjerao visoke vojne dužnosnike, među kojima i generala Manuela Llopisa i generala Francisca Franca, na Balearske odnosno na Kanarske otoke. No, oni su odmah zauzeli te otoke, a britanska obavještajna služba prebacila je Franca u Maroko, gdje je bila stacionirana Španjolska vojska u Africi i koja je s lakoćom stavila situaciju pod svoju kontrolu.

Ovladavanje zemljom ipak nije bilo brzo i jednostavno jer su se i republikanci organizirali i dobili pomoć sa strane (Sovjetski Savez, Meksiko, međuna-

¹⁹ Isto, 46. Taj komentar je primjenjiv i na koncentrirane kritike pape Pija XII. zbog navodno nedovoljnoga napora u spašavanju i sprječavanju progona Židova u vrijeme Drugoga svjetskog rata.

²⁰ Gerlad BRENAN, *The Spanish Labyrinth: An Account of the Social and Political Background of the Spanish Civil War* (Španjolski labirint: Zbroj društvenog i političkog zaleđa španjolskoga građanskog rata), Cambridge 1962. I *Katolički list*, br. 32, 6. 8. 1936., 401., upozorava na nepravedan izborni zakon.

²¹ Stanley George PAYNE, *The Spanish Civil War, the Soviet Union, and Communism* (Španjolski građanski rat, Sovjetski Savez i komunizam), New Haven 2004., 118.

²² V. PAVLAKOVIĆ, "Vladko Maček, the Croatian Peasant Party and the Spanish Civil War", 236.

rodni Socijalistički pokret, Međunarodne brigade). Tako je izbio građanski rat. Republikanci su dolazili iz gradova, osobito jakih industrijskih pokrajina, poput Asturije i Katalonije, ali su imali uporište i među siromašnim seljaštvom.²³ Ostavljajući im otvorenu mogućnost autonomije ili neovisnosti, Republikanci su privukli i Baske, Katalonce i Galicijance.²⁴

Najjača kohezijska snaga nacionalista, pak, bio je antikomunizam, ali su također bili protiv bilo kakvog separatizma. Njihov antikomunizam osigurao im je potporu katoličkog klera i Katoličke crkve kao institucije. Uostalom, nacionalisti (nacionalisti) su se predstavljali kao branitelji Katoličke crkve protiv retorike i stvarnih protucrkvenih mjera republikanaca.

Međusobno ubijanje tih protivnika pratila je i suprotstavljena retorika. Pristaše "Narodnog fronta" širili su propagandu u smislu da je to borba između tiranije i demokracije, između fašizma i slobode. Upravo su na krilima tih slogana bile organizirane međunarodne brigade, koje su stizale s mnogih strana, uključujući i Hrvatsku. Francove pristaše, s druge strane, predstavljale su sukob kao borbu između crvenih komunističkih horda i kršćanske civilizacije.²⁵

Odjek španjolskoga građanskog rata u Hrvatskoj

Zacijelo ne treba čuditi da je katolički tisak u Hrvatskoj bio na strani Francovih nacionalista te da je prenosio stravične prizore mučenja i ubijanja katoličkih svećenika, časnih sestara i vjernika, rušenje crkava i uništavanje crkvene imovine i kulturnih vrijednosti. Zapravo, prema pisanju *Katoličkoga lista*, takav rušilački bijes protiv katolicizma i toliko mržnje prema katoličkom kleru nije upamćeno od Francuske revolucije.²⁶ Jednako tako katolički je tisak bio protiv lijevo orijentiranoga svjetskog tiska: "Veliki dio svjetske štampe, koja stoji pod utjecajem židovsko-marxističkih krugova prikazuje pokret generala Franca kao katolički pokret. Zato katolicizmu natovaruje u račun prolijevanje bratske krvi. Zato poistovjetuje katolicizam s fašizmom i tiho agitira za moskovsku 'pučku frontu.'"²⁷

Jedna od prvih reakcija hrvatskoga katoličkog tiska na stanje u Španjolskoj bio je članak anonimnoga pisca u *Katoličkom listu* od 6. kolovoza 1936.²⁸ U

²³ Antony BEEVOR, *The Battle for Spain. The Spanish Civil War 1936-1939* (Bitka za Španjolsku. Španjolski građanski rat 1936-1939), London 2006., 30.-33.

²⁴ Hugh THOMAS, *The Spanish Civil War* (Španjolski građanski rat), London 2003. (prvo izdanje 1987.), 86.-90.

²⁵ A. BEEVOR, *The Battle for Spain*, poglavlje 21.

²⁶ nk [Nikola Kolarek], "Hora et potestas tenebrarum u Španjolskoj", *Katolički list*, 87/1936., br. 35, 27. kolovoza, 437.-438. Usporediti: Stanley PAYNE, *Franco and Hitler: Spain, Germany, and World* (Franco i Hitler: Španjolska, Njemačka i svijet), New Haven 2008., 13. Citirano u: http://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_Civil_War#cite_note-26.

²⁷ "Crkvene vijesti. Španjolska. Pokret generala Franca i katolici", *Katolički list*, br. 41, 8. 10. 1936., 523.

²⁸ Jan, "Osvrt na prilike u Španiji", *Katolički list*, br. 32, 6. 8. 1936., 401.-402.

članku se objašnjavaju uzroci i povod građanskome ratu te, na temelju izvješća svjetskoga tiska, iznose postupci komunista i anarhista prema crkvenom osoblju i civilima. Prenosi se pisanje engleskoga tiska da su najžešći revolucionari dječaci između 14 i 17 godina te žene. Drugi članak značajnog naslova na latinskom – “Hora et potestas tenebrarum u Španjolskoj” – pisan je u istom stilu i proizišao je iz pera budućega urednika Nikole Kolareka.²⁹ Autor je objasnio čitateljstvu što se stvarno događalo u Španjolskoj nakon što je Pučka fronta, predvođena komunistima, s Largom Caballerom na čelu, prisvojila vlast te podvukao da se “iza sviju strahota pomalja [...] krvavo lice Kominterne, koja je pravi začetnik nesreće današnje Španjolske”.³⁰ Kolarek prenosi izvješća francuskih novina da je “u 5 mjeseci [...] bilo 344 ubijenih, 1517 ranjenih, 196 porušenih crkava, 185 atentata, 78 razorenih javnih zgrada, 10 paleža novinskih redakcija, 192 generalna i 320 djelomičnih štrajkova”.³¹ A na temelju pisanja vatikanskoga *Osservatore Romano* pisac izdvaja postupke komunista i anarhista u gradu Barceloni. Prisvojili su sve novine, oduzeli sve automobile i na njima postavili automatske puške s kojih je 15.000 dobrovoljaca nasumce pucalo krećući se ulicama grada, one koji su odbijali proklinjati Boga na mjestu su strijeljali, za svećenike je raspisana nagrada od 1000 pezeta, redovnice i redovnici bili su izvrgnuti poniženjima i seksualnom zlostavljanju, većina ih je bila ubijena, a nemali je broj bio mučen i živ spaljen, od 180 crkava u Barceloni čitavih je ostalo samo nekoliko, katedrala je pretvorena u komunistički stožer, po privatnim kućama uništavane su svete slike, čak su i iz grobova vađeni leševi i izvrgavani poruzi. Kolarek zaključuje svoje nabranje: “Dokora su ulice i gradske četvrti postale klaonica. Nitko se nije brinuo za krik ranjenih. Nitko nije pokapao mrtve. Strahovita mješavina ljudske krvi, mrtvih tjelesa, zavijanje i urlik ranjenih, plač rođaka: konačno je natjerao općinu, da je dala spaliti sve te ostatke komunističkog divljanja. Dim i smrad zapaljenih tjelesa i nagorjelih crkava, vika podivjalog mnoštva: sve je to pružalo strahovitu paklensku sliku, koju ljudsko oko i uho nije još čulo. Hora et potestas tenebrarum! (Luk. 22, 53)”.³² Kolarek ponovno ističe da je tu na djelu “izvođenj[e] nacrtu moskovskog komunističkog bezboštva”, kojemu aplaudira “svjetski komunizam”.³³

Dramatičnost položaja Katoličke crkve i katolika u Španjolskoj istaknuo je i papa Pio XI. u govoru španjolskim izbjeglicama 14. rujna 1936., koji je *Katolički list* prenio u cjelini.³⁴ Papa je istaknuo veličinu trpljenja španjolskih katolika i ponos zbog načina na koji to podnose. Papa se nije sustezao identificirati komunizam kao pokretača svih tih nevolja, kojemu je temeljna motivacija mržnja prema Katoličkoj crkvi i vjeri: “Može se reći, da je upravo sotonska priprava potpalila i raspirila u susjednoj Španjolskoj onaj plamen mržnje i najokrutnijega progona svjesno priznanog i pripravljenoga protiv Crkve i Katolič-

²⁹ *Katolički list*, br. 35, 27. 8. 1936., 437.-438.

³⁰ Isto, 437.

³¹ Isto.

³² Isto.

³³ Isto, 438.

³⁴ *Katolički list*, br. 38, 17. 9. 1936., 473.-476.

ke Religije, kao jedine prave zapreke, da provale one snage, koje su se javile, kad su pokušale da sruše sav poredak, počevši od Rusije do Kine, od Meksika do Južne Amerike. A ti pokušaji i priprave, prethodene su, praćene neprestano općenitom, ustrajnom i vrlo spretnom propagandom, za osvojenje cijeloga svijeta za one lude i razorne ideologije, koje nakon osvojenja i prožimanja masa imaju za cilj, da ih naoružaju i najure protiv svake božanske i ljudske institucije”.³⁵

I zagrebački nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac bio je ponukan da u istom duhu 20. rujna 1936. objavi poslanicu “svećenstvu i vjernicima zagrebačke nadbiskupije”.³⁶ Stepinac također ističe da su revoluciju u Španjolskoj pripremali bezbožnički pokreti, a izvršitelji su postali anarhisti i komunisti. “Na čelo tih pokreta stupili su komunisti, koji su smatrali, da je došao čas da dignu revoluciju u katoličkoj zemlji Španjolskoj, pa da onda iz te komunističke tvrđave mogu svoju bezbožnu misao prenijeti i na afrički kontinent, da tamo unište cvatući kulturni rad katoličke Crkve u misijama. Baš u katoličkoj Španjolskoj htjeli su boljševici dati primjer čitavom svijetu, kako se preko noći dade srušiti utvrda najstarije katoličke kulture i civilizacije i kako tim putem treba poći i u ostalim katoličkim zemljama”.³⁷

Stepinac je, kao i drugi katolički pisci, upozorio na slučaj Španjolske kao opomenu domaćem stanovništvu da ne nasjeda na komunističku propagandu. U tom je smislu Stepinac bio najizričitiji: “Hrvatski narod, a u prvom redu hrvatski seljaci, moraju se učiti na ovom primjeru i uvidjeti, kako je neistinito sve ono, što komunistički agitatori pod raznim oblicima i u raznim prilikama potajno i javno pripovijedaju po našim hrvatskim mjestima i selima o tobožnjem ‘komunističkom raju’. Hrvatski seljaci moraju znati, da danas u Španjolskoj baš seljaci spašavaju svojom poštenom borbom staru katoličku kulturu i civilizaciju. Seljaci su se stavili na čelo te borbe i oni će izvojevati i pobjedu”.³⁸

Stepinac je ujedno upozorio političke krugove u zemlji da ne onemogućavaju Crkvi njezino odgojno poslanje: “Španjolski primjer mora otvoriti oči i onima, koji ravnaju sudbinom naroda, a koji na razne načine priječe blagotvorni rad katoličke Crkve; koji njen ugled i utjecaj nastoje što više umanjiti, osobito u katoličkom odgoju mladeži”.³⁹

Španjolski građanski rat i odnos prema komunizmu

Postupci Narodne fronte u Španjolskoj protiv Katoličke crkve učvrstili su uvjerenje hrvatskih katoličkih pisaca da je komunizam po svojoj naravi zao, štoviše da je društveni izraz samog Antikrista.⁴⁰ Razumljivo je onda, vjero-

³⁵ Isto, 473.

³⁶ *Katolički list*, br. 39, 24. 9. 1936., 489.-490.

³⁷ Isto, 489.

³⁸ Isto, 490.

³⁹ Isto.

⁴⁰ “Crkvene vijesti. Španjolska. Pokret generala Franca i katolici”, *Katolički list*, br. 41, 8. 10. 1936., 523.

vali su katolički pisci, da komunizam mora biti protiv svake religije, osobito protiv Katoličke crkve kao najstabilnije religijske zajednice. Kao potvrdu tome *Katolički list*, primjerice, citira brošuru Georgija Dimitrova, tajnika Kominterne, koju je objavio uoči kongresa bezbožaca pod vodstvom ruskog Saveza borbenih bezbožaca⁴¹ u veljači 1937.: “Radi se o tom, da se kršćanstvo posvećma uništi. U toj borbi nijesu dostatne knjige. Treba poseći za oružjem. Nama prigovaraju, da rušimo crkve i samostane. Slični prigovori nijesu u stanju da oslabe jednog komunistu. Na ruševinama staroga svijeta komunizam će ostvariti pravi socijalizam.”⁴² *Katolički list* također prenosi navodne riječi čelnika ruskih bezbožaca Jaroslavskoga u manifestu za sve bezbošce: “Mi namjeravamo u jednom plamenu sve crkve svijeta zapaliti. Bezbožnički je pokret postao gigantska snaga, koji uništava svako religijozno čuvstvo. Vjernici jednoga Boga neka znadu, da se nijedno božanstvo, nijedan svetac, nijedna molitva ne može spasiti od brodoloma.”⁴³ Stoga je *Katolički list* na temelju dvadesetogodišnjeg iskustva u Rusiji ocijenio komunizam kriminalnim pothvatom opasnim za svijet: “(...) komunistički malodobnik ne će nikad sazreti u punoljetnika pune građanske odgovornosti, nego će uvijek ostati kriminalni punoljetnik, kao što je bio i kriminalni malodobnik, opasan za zajednicu kulturnih naroda. Jer nikakav novi red, nikakav novi rod, nikakav novi čovjek ne može se roditi iz pokusa za koji ruski narod daje sav svoj duh i svu svoju krv.”⁴⁴ Ne čudi stoga što je i katolički episkopat 1937. objavio poslanicu o socijalnom pitanju, u kojoj se u jednakoj mjeri osuđuju gospodarski liberalizam i komunizam, a zagovaraju prava privatnoga vlasništva i prava radnika.⁴⁵

Iako komunisti 30-ih nisu u Hrvatskoj imali mnogo sljedbenika, a ni Komunistička partija Hrvatske nije osnovana do 1. kolovoza 1937., komunistička je propaganda bila veća od njihove brojčane snage. Komunisti su se, naime, vješto koristili propagandom o borbi protiv fašizma, o naprednim snagama, o spašavanju čovječanstva i sl. u sukobima u Španjolskoj te Kominternino dopuštenje da se posluže propagandom o zaštiti nacionalnih interesa.⁴⁶ Talijanski fašizam je uistinu predstavljao prijetnju Hrvatima, jer su u Istri i drugim hrvatskim krajevima koje su Talijani prisvojili osjećali posljedice njihova terora i protuhrvatskih aktivnosti. S druge strane, iako novopronađena nacionalna svijest komunista nije ulijevala povjerenje onih koji su znali politički misliti, komunisti su uspjeli zavesti mnoge predstavljajući se kao alternativni put i nacionalistima i Mačeku.⁴⁷

⁴¹ Союз воинствующих безбожников. Opširnije o tome vidjeti:

http://en.wikipedia.org/wiki/Society_of_the_Godless#cite_note-multiple-0, s referencom na literaturu.

⁴² “Crkvene vijesti. Sovjetska Rusija. Kongres bezbožaca u Moskvi”, *Katolički list*, br. 4, 21. 1. 1937., 48.

⁴³ Isto.

⁴⁴ “Punoljetnost boljševizma?”, *Katolički list*, br. 46, 11. 11. 1937., 547.

⁴⁵ “Socijalna poslanica Katoličkog Episkopata”, *Luč*, br. 3-4, 1937., 4.-6.

⁴⁶ Vidjeti: J. P. KRALJIC, “The Croatian Community in North America”, 54.

⁴⁷ Za prilike među hrvatskom emigracijom u Sjedinjenim Američkim Državama vidjeti: J. P. KRALJIC, “The Croatian Community in North America”, 54.-61.

Zaključak

Građanski rat u Španjolskoj imao je odjeka i u Hrvatskoj. Osobito je katolički tisak upozoravao na pogubnu djelatnost komunista koji su uz pomoć Narodne fronte usmjeravali protukatoličku propagandu i poduzimali zločinačke akcije protiv svećenstva i interesa Katoličke crkve općenito. Nije se previdala činjenica da su u građanskom ratu i nacionalisti činili zlodjela, ali ih se na neki način "opravdavalo" činjenicom da su protukatoličke akcije započele i prije izbijanja građanskog rata. Građanski rat u Španjolskoj bio je povod za intenzivnije pisanje katoličkog tiska protiv komunizma i prikazivanje tragičnih posljedica boljševičke vlasti u Sovjetskom Savezu. Takvo je pisanje bilo namijenjeno domaćoj publici koja je, zbog domaćih političkih prilika, lako podlijegala komunističkoj propagandi.⁴⁸ Komunisti u Hrvatskoj i Jugoslaviji su se vješto koristili instrukcijama Kominterne u ujedinjavanju političkih snaga na sloganu antifašizma (Narodna fronta) te se ne sustežu usvojiti slogane o borbi za nacionalno oslobođenje.

⁴⁸ Vidjeti: b., "Razvoj prilika na sveučilištu", *Luč*, br. 3-4, 32/1936.-1937., 9.-13.; Vigilans [Ivo Lendić], "Budite budni!".

SUMMARY

ECHOES OF SPANISH CIVIL WAR (1936-1939) IN CROATIA

The article is based on articles published in *Katolički list* (Catholic newspaper) in Zagreb during 1930s and some contemporary historical works and it shows political circumstances that led to the Spanish Civil War (1936-1939) and how Communist International influenced its outbreak and course. The article also presents why *Katolički list* and Catholic church generally opposed communism.

Key words: Spain, Civil war, 1936-1939, Croatian press